

JAARGANG 52

NUMMER 5

NOVEMBER-DECEMBER 2005

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

POKROF

Inhoud

- 1 **Orthodoxen stellen hoop in vermoed conservatisme nieuwe paus**
Th. Bremer
- 4 **Mor Julius Çiçek (1942-2005)**
H. Teule
- 6 **Kiev**
Eerste aflevering
Orthodox kerkenpad
W. van den Bercken
- 9 **Is Sinterklaas wel Sint Nicolaas?**
V. van Aalst en A. Rijtma
- 12 **Georg Graf en zijn Geschiedenis van de christelijk-Arabishe literatuur**
H. Teule
- 14 **"Consensusmodel Wereldraad is verrijking"**
W. Houweling
- 17 **Op bezoek bij Orthodoxen in Slowakije**
H. Vogelaar
- 20 **Nieuws**
- 21 **Liturgieagenda**

Sofiaskathedraal in Kiev, Oekraïne. (Foto: T. Bolsius)

Van de redactie

In 2005 is veel gebeurd op het gebied van Oosterse Kerken. Dit voorjaar werd een nieuwe bisschop van Rome gekozen in de persoon van kardinaal Ratzinger, paus Benedictus XVI. Thomas Bremer, professor Oecumene uit Münster en gespecialiseerd in de Oosterse Orthodoxie, kijkt enkele maanden later terug én vooruit naar de gevolgen die deze pauskeuze heeft op de verhoudingen tussen de Oosters-orthodoxe Kerken en de Rooms-katholieke Kerk. Herman Teule staat stil bij het leven van Mor Julius Yeshu` Çiçek, Syrisch-orthodox aartsbisschop van Midden-Europa, die op zaterdag 29 oktober jl. plotseling in zijn slaap overleed. Tevens schrijft Herman Teule over Georg Graf (1875-1955), die hét standaardwerk over de christelijk-Arabishe literatuur schreef en dit jaar werd herdacht. Graf's werk herinnert ons aan het bestaan van een belangrijke christelijke Arabische literatuur naast de islamitische.

Wil van den Bercken brengt ons in Kiev en vertelt aan de hand van enkele monumentale kerkgebouwen over het boeiende heden en verleden van de Oekraïense Orthodoxie. Huub Vogelaar schrijft over zijn ervaringen rond oecumene en Oosterse Kerken in Slowakije.

En dominee Wies Houweling, die zitting heeft in het Centraal Comité van de Wereldraad van Kerken, vertelt over de praktijk van het consensusmodel, dat met name op uitdrukkelijke wens van de Orthodoxe Kerken in het bestuur van de Wereldraad werd ingevoerd. Annette Rijtma en Victoria van Aalst brengen ons alvast in de sfeer van de komende decembermaand met een originele beschrijving van de oosterse bisschop die onze goedheilig man werd.

Redactie Pokrof

Aankondiging aanpassing abonnementsprijs

Het abonnementsgeld voor Pokrof is met ingang van de jaargang 2006 verhoogd met € 1,00 en bedraagt € 15,00. Bij het eerste nummer van de nieuwe jaargang ontvangt u een acceptgiro.

Wij verzoeken u vriendelijk het abonnementsgeld met die acceptgiro te voldoen en géén eigen acceptgiro te gebruiken.

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord.

Redactie: Dolf Bruinsma, Geert van Dartel (waarnemend hoofdredacteur), Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen, Leo van Leijzen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg.

Administratie en redactiesecretariaat: Katholieke Vereniging voor Oecumene, Walpoort 10, 5211 DK 's-Hertogenbosch, tel. 073-6136471, e-mail: secretariaat@oecumene.nl, internet: <http://www.oecumene.nl>.

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is € 15,-, giro 5679145, t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch. Voor België: 001-3309231-55, Pokrof t.n.v. Jef Devisscher, Ieperstraat 24, 02300 Turnhout, tel. 014-413927.

Lay-out en druk: Van Stiphout, Helmond.

Vertegenwoordigers van onder andere Orthodoxe Kerken maken tijdens de Wereld Jongerendagen hun opwachting voor een ontmoeting met paus Benedictus XVI. (Foto: Wolfgang Radtke/WJT GmbH)

Orthodoxen stellen hoop in vermoed conservatisme nieuwe paus

Met de keuze van kardinaal Joseph Ratzinger tot paus van Rome op 19 april 2005 dient zich de vraag aan hoe de verhouding tussen de Rooms-katholieke Kerk en de Oosters-Orthodoxe Kerken zich zal ontwikkelen. Mogen we verbeteringen verwachten in een oecumenische verhouding die al jaren kwakkelde? Zal de nieuwe paus er, samen met de Orthodoxe leiders, een positieve impuls aan weten te geven? Prof. dr. Thomas Bremer richt zich in dit artikel met name op de Russisch-orthodoxe Kerk van het patriarchaat Moskou en komt tot een voorzichtig positief antwoord.

De laatste tijd lijkt er in de verhouding tussen de Katholieke Kerk en de Orthodoxe Kerken enige beweging te zijn gekomen. Eerst leek het erop dat de officiële Gemeenschappelijke Theologische Commissie na de mislukte bijeenkomst van Baltimore (VS) in de zomer van 2000 praktisch aan haar eind was gekomen. Er zijn echter aanwijzingen, dat de werkzaamheden in de komende maanden weer kunnen worden hervat. Aan beide zijden hebben hoge vertegenwoordigers uitspraken in die richting gedaan. De verhouding tussen de Rus-

sisch-orthodoxe Kerk en de Katholieke Kerk, die in het bijzonder sinds 2002 was verstoord vanwege het oprichten van katholieke bisdommen in Rusland, lijkt langzaam beter te worden. Dat is te zien aan de ontmoetingen tussen de twee personen die verantwoordelijk zijn voor de ontmoetingen met de andere kerk: kardinaal Walter Kasper, president van de Pauselijke Raad voor de Eenheid, en metropoliet Kirill, voorzitter van het Departement voor Buitenlandse Zaken van de Russisch-orthodoxe Kerk.

Orthodoxen verwelkomen nieuwe paus

Deze veranderingen worden soms in verband gebracht met de persoon van de huidige paus. Inderdaad hebben de meeste Orthodoxe Kerken de keuze tot paus van de Duitse kardinaal Joseph Ratzinger begroet. Daar zijn meerdere redenen voor.

Allereerst gold Joseph Ratzinger als een conservatief theoloog, die er niet van verdacht werd zich aan te passen aan de stromingen van de tijdgeest. Zelfs op het hoogtepunt van de crisis tussen katholiek en orthodox was het steeds duidelijk dat de Orthodoxe Kerk, in het bijzonder die in Rusland, in de Katholieke Kerk als het ware de laatste bondgenoot zag in de troebelen van de moderne tijd; de moderne tijd die gekenmerkt zou zijn door liberalisme, relativisme en ongelof. Toen de zetel van Rome vacant was, stelde een van de bekendste

en tevens meest omstreden persoonlijkheden van de Russisch-orthodoxe Kerk, diaken Andrej Kurajev: "Zal de paus net als Johannes Paulus II een overtuigende conservatief zijn, of zal hij zijn hoop op de vernieuwing van de Kerk stellen? De eerste variant opent de weg voor toenadering tussen katholieken en orthodoxen, de tweede sluit die af." Op het (vermoedelijke) conservatisme van de nieuwe paus hebben velen in de Orthodoxie hun hoop gevestigd.

In het bijzonder wat de Russische Orthodoxie betreft komt daar nog een element bij. De Russisch-orthodoxe Kerk heeft de Katholieke Kerk altijd overwegend als 'Poolse' kerk gezien. Het overwegend katholieke Polen is de naaste buur van Rusland en daarenboven was paus Johannes Paulus II een Pool. De spanningen en conflicten die er in de kerkgeschiedenis tussen deze twee naties waren, werden aan Russische zijde weer opnieuw opgeroepen, in het bijzonder in de tijd na de politieke omwenteling in Oost-Europa (1989-1991), waardoor in Oekraïne de Grieks-katholieke Kerk weer kon opleven (met als gevolg dat de Russische Kerk een groot deel van haar parochies kwijtraakte). In Rusland blies de Rooms-katholieke Kerk haar organisatiestructuur nieuw leven in, of riep die nieuw in het leven. Met een Katholieke Kerk die een Italiaans, of zelfs veeleer een Duits stempel draagt, heeft men daarentegen in Rusland veel minder problemen. Deze factor moet niet worden onderschat.

Een derde element is de hoop die men op de theoloog Joseph

Ratzinger stelt. De Orthodoxie is weliswaar nooit een centraal onderzoeksthema van Ratzinger geweest, maar in zijn ecclesiologische ontwerpen (= uitgewerkte ideeën die de theologische leer over de Kerk betreffen, red.) heeft hij meermalen verwezen naar de Orthodoxie alsook naar de traditie van de ongedeelde Kerk van het eerste millennium. Beroemd is zijn uitspraak, die hij ook als prefect van de Congregatie voor de Geloofsleer meerdere malen heeft herhaald, dat Rome aangaande het primaatschap niet méér van de Oosterse Kerken mag verlangen dan wat in het eerste millennium realiteit was. De Orthodoxe Kerken zien in zo'n uitspraak een basis voor een oplossing van, of een toenadering rond het probleem van het primaatschap - hét theologische probleem in de betrekkingen tussen de beide kerken.

Problemen met Grieks-katholieken Oekraïne

Ondanks deze positieve voortekenen van het nieuwe pontificaat, bijvoorbeeld ook onderstreept door de oecumenische ontmoeting tijdens de Wereld Jongerendagen afgelopen zomer in Keulen, bestaan er nog altijd veel problemen in de verhouding tussen de twee kerken.

Het in kerkpolitiek opzicht moeilijkste probleem is dat van de Grieks-katholieke (of 'geünieerde') kerken. Er zijn regio's waar de verhoudingen tussen de Orthodoxen en de Grieks-katholieke Kerken zeer goed zijn, zoals binnen het gebied van het patriarchaat van Antiochië. In Oekraïne echter, en ook in Roemenië, is de situatie onveranderd moeilijk.

De Oekraïens-katholieke Kerk beroept er zich op dat ze een legitieme opvolgster is van de historische 'Kerk van Kiev', die idealiter door een vereniging van de Grieks-katholieke en Orthodoxe Kerk opnieuw zou moeten ontstaan, en dan in canonieke eenheid met zowel Rome als Constantinopel (en Moskou) zou moeten zijn. Van de onderling verdeelde Orthodoxie in Oekraïne wijst in het bijzonder de kerk die in communio met het patriarchaat Moskou is, de enige canonieke Orthodoxe Kerk daar, dit voorstel radicaal af. Zij ziet in de acties van de Grieks-katholieke Kerk veeleer een katholieke expansiepolitiek die stilzwijgend door Rome wordt getolereerd.

Aan Orthodoxe zijde werd met grote afkeuring kennis genomen van het besluit van de Grieks-katholieke Kerk om haar zetel van Lwiw in het westen van Oekraïne, waar ze traditioneel het merendeel van haar gelovigen heeft wonen, te verplaatsten naar Kiev. Men ziet daarin (niet ten onrechte) een voorbereidende stap naar de vestiging van een eigen Grieks-katholiek patriarchaat. Daarmee zou de Grieks-katholieke Kerk van Oekraïne aanspraak maken op een patriarchaat in de stad die voor de Russische Kerk de "moeder van alle Russische steden" is en de plaats waar de Russische Orthodoxie werd gesticht. Voor de Orthodoxe Kerk in Rusland is dat onacceptabel, temeer omdat de inwoners van Kiev merendeels Orthodox zijn.

Wat Moskou in de houding van de Grieks-katholieke Kerk ook bekritiseert, is haar oecumenische openheid ten opzichte van

de niet-canonieke Orthodoxe Kerken in het land, een openheid die haar basis dikwijls heeft in een gemeenschappelijke nationale Oekraïense overtuiging (afgezet tegen een oriëntatie op Rusland, dus van inwoners van Oekraïne die zich Rus voelen en/of op Rusland gericht zijn).

Voor de paus is dat een uitermate moeilijke situatie. Aan de ene kant wordt er een intern katholieke solidariteit verwacht met een Oosterse Katholieke Kerk, die in de periode van de Sovjet-Unie omwille van haar trouw aan de paus van Rome de meest zware vervolgingen moest ondergaan; een uiterst vitale en actieve kerk die miljoenen gelovigen heeft bovendien. Aan de andere kant kunnen de verhoudingen tot de Orthodoxie pas normaliseren, wanneer deze op een geloofwaardige manier de verzekering

krijgt dat de Katholieke Kerk Orthodoxe territoria niet als missiegebied ziet, en dat de structurele veranderingen alleen de zielzorg aan de eigen gelovigen tot doel hebben en niet de bekering van tot dan toe Orthodoxe gelovigen. In veel gevallen zijn de uitspraken en handelingen van de Grieks-katholieke Kerk echter ongeschikt om zo'n indruk te wekken.

Katholieken in Rusland

Enigszins anders is het met de Katholieke Kerk in Rusland gesteld. Dit zijn vooral gelovigen van de Latijnse ritus, hoewel er de laatste tijd ook actieve inspanningen zijn om tot de stichting van een Katholieke Kerk van de Byzantijnse ritus in Rusland te komen. Voor de Orthodoxie is het geen probleem dat katholieke zielzorgers de pastorale zorg hebben over de katholieken in Rusland. Ook erkent ze dat er individuele overgangen van Orthodoxen naar de Katholieke Kerk kunnen zijn. Ze maakt echter de Katholieke Kerk het verwijt dat deze systematisch en in brede mate proseliteert. De Katholieke Kerk zou Orthodoxe gelovigen en niet-godsdiensstige etnische Russen werven op een weloverwogen en geplande wijze. De Katholieke Kerk in Rusland alsook in Rome heeft dat altijd bestreden, maar heeft wel toegegeven dat er in enkele gevallen verkeerd is gehandeld.

Realistische verwachtingen

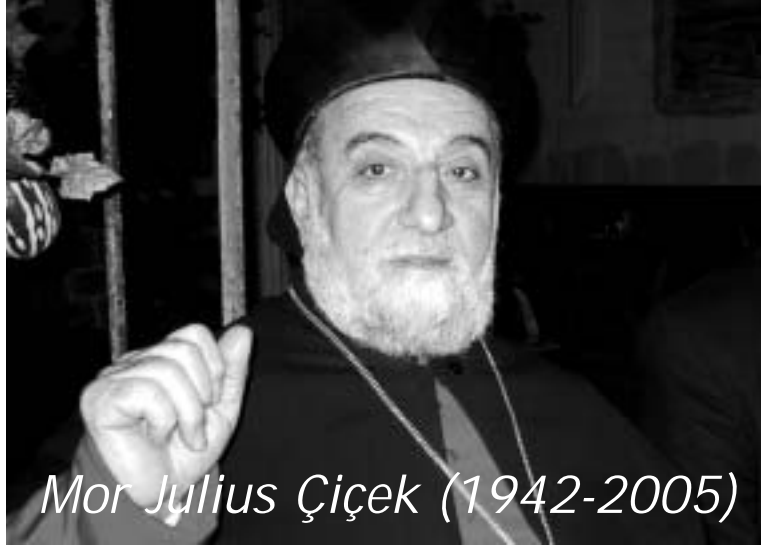
Het nieuwe pontificaat is nog relatief jong. Het is nog niet duidelijk te zien waar de zwaartepunten van paus Benedictus XVI liggen, temeer omdat zijn eerste

encycliek, die we als programmatisch zouden mogen zien, nog niet is verschenen. Zeker is Benedictus XVI iemand die anders met symbolische handelingen zal omgaan dan zijn voorganger en ook minder zal reizen. De reizen van Johannes Paulus II naar Orthodoxe landen hebben niet altijd een verbetering van de wederzijdse kerkelijke verhoudingen tot gevolg gehad, in het bijzonder niet wanneer het ging om staten van de GOS (= Gemeenebest van Onafhankelijke Staten, landen die tot de voormalige Sovjet-Unie behoorden, red.). Ook de grote verwachtingen die werden verbonden aan een ontmoeting met de Russische patriarch, en de speculaties over een mogelijke reis van de vorige paus naar Moskou hebben er niet toe bijgedragen dat de problemen tussen de kerken snel opgelost konden worden.

Het zal in hoge mate van de 'stijl' van de nieuwe paus afhangen hoe de betrekkingen zich verder zullen ontwikkelen. De positieve uitspraken aan Orthodoxe zijde over de afloop van de pauskeuze wijzen er op, dat er gegronde hoop kan zijn op een verbetering. Hier zijn niet alleen symbolische handelingen nodig, maar vooral substantiële verbeteringen op theologisch gebied. Die verbeteringen zouden, ervan uitgaande dat men aan beide zijden van goede wil is, beslist te realiseren moeten zijn.

Thomas Bremer

Prof. dr. Thomas Bremer bekleedt de leerstoel van Oecumenica en Vredesstudies aan de Faculteit van Katholieke Theologie te Münster (D).

Mor Julius Çiçek (1942-2005)

Op zaterdag 5 november 2005 is Julius Çiçek, Syrisch-orthodox bisschop voor Centraal-Europa, onder overweldigende belangstelling ten grave gedragen. Een week tevoren was hij onverwacht gestorven te Duitsland. De begrafenis had plaats volgens de Syrisch-orthodoxe ritus van de begrafenis voor een bisschop. Het was een indrukwekkende plechtigheid, waarbij Mor (= mgr) Julius, naar oude traditie, in zittende positie en met de staf in zijn linkerhand, werd rondgedragen en daarna opgebaard voor het altaar. De plechtigheid werd geleid door de Syrisch-orthodoxe patriarch van Antiochië, Ignatius Zaka I Iwas, in aanwezigheid van veel Syrisch-orthodoxe bisschoppen en vertegenwoordigers van andere kerken.

Mor Julius is geboren in 1942 in Kafro 'Eloyto, een dorpje in het hart van de streek Tur 'Abdin, in Zuid-oost-Turkije. Hij was zoon van een priester en, zoals zoveel jongens uit die streek, werd hij al vroeg, negen jaar oud, naar het klooster gebracht om daar een opleiding te krijgen. In het befaamde klooster Deir al-Za'faran nu op de UNESCO-lijst van beschermd cultureel erfgoed en tot na de Eerste Wereldoorlog centrum van de Syrisch-orthodoxe Kerk en residentie van de patriarch - leerde hij de oude kerkelijke en literaire taal het Syrisch. Verder leerde hij Turks en Arabisch en kreeg hij onderrecht in de godsdienstige tradities van de Syrisch-orthodoxe ge-

meenschap.

Na zijn wijding tot diaken op zestienjarige leeftijd, werd hij de helper van de bisschop van Mardin, Mor Philoxenos Dolabani, een herder met intellectuele belangstelling, die grote invloed heeft gehad op zijn leerling. In 1960 werd hij novice in het Mor Gabriëlklooster, nog befaamder dan Deir al-Za'faran en volgens de traditie al gesticht op het einde van de 4e eeuw. Hier leerde hij de kunst van het afschrijven van handschriften. Twee jaar later al werd hij tot abt van het klooster gekozen en tot priester gewijd. Toen er meer ruimte voor studie kwam, trok hij naar het Syrisch-orthodoxe St Ephrem-seminarie in Libanon ('Atshaneh), waar hij

Mor Julius Yeshu' Çiçek, Syrisch-orthodox aartsbisschop van Midden-Europa en de Benelux (1942-2005). (Foto: Leo van Leijzen)

zijn Arabisch perfectioneerde. Hij verbleef in Jeruzalem, volgde taalcursussen in Duitsland en woonde twee jaar lang (1975-'77) in de Verenigde Staten. Toen het ten gevolge van de migratie uit Tur 'Abdin naar Europa noodzakelijk bleek daar enkele bisdommen op te richten werd rabban Yeshu', zoals hij in het klooster genoemd werd, aangesteld tot patriarchaal vicaris (1977) en later tot metropoliet voor het bisdom Midden-Europa en de Benelux.

Met grote energie heeft hij belangrijke initiatieven genomen, zoals de oprichting van het Sint Efreem de Syriërklooster te Glanerbrug, dat het centrum van het bisdom zou worden, de publicatie van het tijdschrift *Qolo Suryoyo* (De Syrische Stem) en de vestiging van een uitgeverij/drukkerij. In het diocees zijn onder zijn leiding niet minder dan 51 parochies opgericht, een groot aantal daarvan met een nieuw gebouwde kerk. Mor Julius volgde alle ontwikkelingen in zijn bisdom nauwgezet en bezocht regelmatig alle lokale gemeenschappen.

De gemeenschap een gezicht gegeven

Tijdens de begrafenis hield een aantal gelovigen een spandoek omhoog waarop Mor Julius werd vergeleken met Jakob Burde'ono. Deze Jakob was een van de grondleggers van de Syrisch-orthodoxe Kerk, die tegen de verdrukking door de Byzantijnse

keizer via talloze reizen zijn gemeenschap een structuur gaf door het wijden van ontelbare priesters en diakens en een dertigtal bisschoppen. Door hem kregen de Syrisch-orthodoxen in het Midden-Oosten in de 6e eeuw hun zelfstandigheid en een eigen gezicht en naar hem worden ze ook wel Jakobieten genoemd.

De vergelijking is treffend. Het is de verdienste van bisschop Julius dat zijn gemeenschap in Europa goed gestructureerd is en een herkenbaar gezicht heeft gekregen. De Syrisch-orthodoxen in Europa zijn beslist geen verborgen gemeenschap en zijn momenteel gewaardeerde en erkende gesprekspartners van de andere kerken.

Bisschop Julius is er door zijn organisatietalent in geslaagd zijn gelovigen, die verspreid wonen over een groot gebied, tot één kerkelijke gemeenschap te vormen. Deze prestatie mag niet onderschat worden. Mensen uit de gemeenschap zijn afkomstig uit verschillende staten in het Midden-Oosten (Turkije, Syrië en Irak), drukken zich uit in verschillende talen (Turoyo, Turks, Arabisch) en vormen een transnationale gemeenschap verspreid over een aantal West-Europese landen met elk ook weer hun eigen talen, wetten en culturen. De publicatie van *Qolo Suryoyo* met kerkelijk nieuws uit het hele bisdom heeft in dit proces zeker een grote rol gespeeld, evenals de oprichting van een eigen kerkhof naast het klooster, dat rond Pasen een trefpunt is voor heel wat gelovigen.

Hoeder van de traditie

Een van zijn grote bekommer-

nissen was het behoud van de eigen Syrisch-orthodoxe traditie, die in zijn ogen niet mocht verwateren onder invloed van een westerse tijdgeest. De liturgie diende gevierd te worden in dezelfde talen als ook in het Midden-Oosten worden gebruikt. Het geloof moest doorgegeven worden met de woorden van traditionele kerkelijke leraars. Dat was een reden waarom hij een eigen uitgeverij oprichtte. Hier kon hij de boeken publiceren die hij nodig achtte voor de vorming van zijn gelovigen.

Naast vele liturgische werken - die hij vaak nog zelf letterlijk eigenhandig afgeschreven heeft in vele uren nachtelijke arbeid - publiceerde hij bijvoorbeeld het theologische handboek *De Lamp van het Heiligdom*, in de 13e eeuw geschreven door de geleerde bisschop Gregorius Bar 'Ebroyo. Ook gaf hij tal van spirituele, exegetische en kerkjuridische geschriften uit van auteurs uit de bloeitijd van de Syrische literatuur (6e-13e eeuw). Kennis van de Syrische taal was voor hem belangrijk voor het behoud van een eigen identiteit. Hij bezorgde de heruitgave van oude taalcursussen en was een groot voorstander van taallessen Syrisch voor kinderen. Kennis van de literaire Syrische taal was voor hem een belangrijke eenheidsbevorderende factor.

Voor bisschop Julius was het duidelijk dat de Kerk de beste garanties bood voor het voortbestaan van het 'Syrische volk'. In het verleden stond hij daarom soms op gespannen voet met meer secularistische stromingen binnen zijn gemeenschap die streefden naar een culturele en soms

ook politieke eenheid van alle Syrischtalige kerken, inclusief de Assyrische ('Nestoriaanse') Kerk van het Oosten of de met Rome verbonden Maronitische Kerk van Libanon, en die de rol van de Kerk wilden beperken tot louter geloofszaken. De laatste jaren was er echter van beide kanten een vorm van toenadering te bespeuren tussen deze verschillende posities.

Mor Julius was er vast van overtuigd dat de toekomst van zijn gemeenschap niet langer in het Midden-Oosten ligt. Hierin schilderde hij duidelijk van mening met sommige collega-bisschoppen uit het Oosten zelf, die menen dat het verblijf in Europa onherroepelijk het verlies betekent van de Syrisch-orthodoxe en zelfs christelijke identiteit. Bisschop Julius hield staande dat de geschiedenis van zijn volk, inclusief de genocide van 1915, waarover hij recentelijk verschillende boeken publiceerde, heeft aangetoond dat er in de thuislanden voor zijn christenen geen plaats meer was. Hoewel hij niet blind was voor de bescheiden verbetering van de situatie in zijn Tur 'Abdin, is al zijn energie gegaan naar de opbouw van een Syrisch-orthodoxe Kerk in de diaspora.

Op de begrafenis werd de parabel gelezen van de talenten. Bisschop Julius heeft zijn talenten zeker niet in de grond gestopt. We wensen hem in zijn eigen taal *fish bashlomo umehase lokh Aloho* (blijf in vrede en moge God zich over U ontfermen).

Herman Teule

Kiev

Eerste aflevering Orthodox kerkenpad

Wie herinnert zich niet de uitzendingen op televisie van 'Kerkenpad', de toeristische rondtocht langs de kerken in een regio? Uw gids Wil van den Bercken neemt u de komende nummers van Pokrof mee op Orthodox kerkenpad in Oost-Europa. Volgende steden zijn o.a. Moskou en St. Petersburg. Aan de hand van de kerkgebouwen wordt de situatie van een land geschetst. Deze eerste aflevering leidt u rond door Kiev in Oekraïne.

“Het Jerusalem van Roes”, zo is Kiev in de middeleeuwen genoemd vanwege zijn spirituele betekenis in het Oost-Slavische christendom. Kiev is de bakermat van de Orthodoxie in Oekraïne en Rusland. De rijke religieuze geschiedenis van de stad is nog steeds zichtbaar in een reeks prachtige kerkgebouwen uit de 11e en 12e eeuw, de periode van het middeleeuwse Roes, en uit de 17e en 18e eeuw, de Oekraïense renaissance.

Die historische godshuizen houden de herinnering levend aan het religieuze verleden, ook al correspondeert dat al lang niet meer met het gesecculariseerde heden. Maar voor de gelovigen stellen de kerken met de esthetische uitstraling van hun tientallen gouden koepels en beschilderde interieurs ‘de hemel present op aarde’, zoals het theo-

logische uitgangspunt luidt van de Orthodoxe kerkelijke architectuur.

Oude gebouwen

Met de Hagia Sofia van Constantinopel als voorbeeld bouwden de Kievse inwoners in 1037 hun eigen kerk van de H. Wijsheid, de oudste kerk van de stad na de verwoesting van de oudere Tiendenkerk door de Mongolen. De gelijkenis met de Hagia Sofia van Constantinopel is verdwenen na de reconstructie in barokstijl, maar het interieur met zijn fresco's en mozaïeken is in oorspronkelijke vorm bewaard gebleven. Ook uit de 11e eeuw stamt het beroemde Hokenklooster, een omvangrijk gebouwencomplex met zeven kerken uit verschillende periodes, afgezien van de kapellen in de ondergrondse kloostergangen. De andere histo-

rische kerkgebouwen zijn de kerk van de Verlosser in Berestovo met het graf van Joeri Dolgoroeki, de stichter van Moskou, en de kerk van de H. Cyrillus, beide 12e eeuw; de drie kerken van het Vydubysky klooster aan de oever van de Dnjepr, waarvan één kerk uit 1080; in de benedenstad Podil staan de Hemelvaartkerk van het St. Florus- en Laurus-nonnenklooster, de sobere barokke kerk van de Voorspraak, de weelderige barokke Andreaskerk van Rastrelli en de pompeuze neo-Russische St. Nikolaaskerk, de grootste maar ook lelijkste kerk van Kiev, behorend bij het tweede nonnenklooster in de benedenstad; tenslotte is er de neobyzantijnse St. Volodymyr-(Vladimir-) kathedraal met schilderingen van Nesterov en Vroebel.

'Nieuwbouw'

Recentelijk zijn er drie cultuurhistorisch belangrijke kerken bijgekomen, of beter gezegd: herrezen, drie kerken uit de 11e en 12e eeuw die tijdens het communistische bewind waren afgebroken: de in 12e-eeuwse stijl herbouwde Pyrgosja Ontslappingskerk in de benedenstad, de decoratieve barokke Michaëlkerk-met-het-gouden-dak in het centrum van de stad, en de Ontslappingskerk in het Hokenklooster.

De Michaëlkerk-met-het-gouden-dak (*Myhajlivskij zolotoverchij monastyr*) die tussen 1998-2001 is hersteld en de Ontslappingskerk (*chram Oespinnja*) in het Hokenklooster, welke in 2000 gereed kwam, hebben behalve historische ook actueel kerkpolitieke betekenis: zij sym-

boliseren de kerkelijke verdeeldheid in de huidige Oekraïense Orthodoxie. Alvorens daar op in te gaan eerst iets over twee van de herbouwde kerken zelf.

De Michael-met-het-gouden-dak, niet ver van de Sofiakathedraal gelegen, stamt oorspronkelijk uit 1108-1113, en had prachtige Byzantijnse mozaïeken. In de 17e eeuw had zij een barok uiterlijk gekregen. Niet de triomfalistische en massief aandoende barok van de katholieke bouwkunst; de Oekraïense barok is eleganter, kleurrijker en 'blijmoediger'.

In 1935 is de kerk afgebroken om plaats te maken voor regeringsgebouwen, maar afgezien van een protserig partijhoofdkwartier bleef het plein leeg. Nu domineert de herrezen kerk weer het plein met zijn gouden koepels, azuurblauwe muren en forse toegangstoren. Vanbinnen is zij geheel met fresco's bedekt, die uiteraard niet meer de mystiek uitstralen van het middeleeuwse origineel, en natuurlijk konden de monumentale 12e-eeuwse mozaïeken niet meer worden hersteld. Die laatste zijn voor een deel bewaard gebleven in Russische musea.

Overigens stond ook de Sofiakathedraal op de nominatie voor afbraak, maar dat plan is gelukkig niet uitgevoerd. Thans is de Sofia als enige kerk nog museum en uitsluitend toeristische trekpleister, omdat de autoriteiten niet weten aan welke van de elkaar beconcurrerende Orthodoxe jurisdicties men de kerk moet geven.

De Michaëlkerk behoort toe aan de Oekraïense Orthodoxe Kerk van het Kievse Patriarchaat, die hier ook een seminarie en kloos-

ter heeft gebouwd. De herbouw vond plaats met steun van de regering en het bedrijfsleven, die beide even ruimhartig de herbouw van de andere historische kerk hebben gefinancierd, de Ontslaping van de Moeder Gods in het Holenklooster.

Deze behoort toe aan de Oekraïense Orthodoxe Kerk die resorteert onder het Moskouse Patriarchaat. De oorspronkelijke kerk uit 1073-1078 was de hoofdkerk van het klooster. Ook zij

onderging een barokkisering in de 18e eeuw. In 1941 is de kerk opgeblazen, volgens Sovjet historiografie door de Duitse bezetter, maar velen vermoeden de hand van Stalin, die immers ook bij de Michaëlkerk en de Pyrogosjakerk geen schroom had gevoeld om eeuwenoude monumenten te vernietigen. De herbouwde Ontslappingskerk heeft het hart terug gegeven aan het uitgebreide kloostercomplex, en met haar ingetogen witte kleur en zeven

Oekraïne ziet geen kerkrechtelijke continuïteit in de Russische kerk van Moskou. Moskou zelf erkent wel de historische prioriteit van Kiev maar wil zijn leidende rol in de Oekraïense Orthodoxie niet opgeven.

De Orthodoxie in de huidige Oekraïne is sinds 1991 verdeeld tussen een Russisch gezinde en een Oekraïens nationalistische kerk met als resultaat drie kerkelijke jurisdicties: de *Oekraïense Orthodoxe Kerk* (OeOK-MP), een autonome kerk binnen het Moskouse Patriarchaat, de autokefale *Oekraïense Orthodoxe Kerk van het Kievse Patriarchaat* (OeOK-KP) en daartussen de *Oekraïense Autokefale Orthodoxe Kerk* (OeAOK), die na enkele jaren een eigen patriarchaat te hebben gevormd nu neigt naar aansluiting bij de patriarch van Constantinopel. De Moskou gezinde kerk is met zo'n 8500 parochies de grootste in Centraal- en Oost-Oekraïne. Hoofd is metropoliet Volodymyr Sabodan, die resideert in het Holenklooster, waar ook het seminarie en de Geestelijke Academie zijn. De kerk van het Kievse Patriarchaat, ongeveer 2500 parochies, is vooral sterk in Centraal-Oekraïne. Patriarch is Filaret Denysenko, de vroegere exarch van de Russisch-orthodoxe Kerk in Kiev, die zich in juni 1992 afscheidde van het Moskouse Patriarchaat en zich in oktober 1995 de titel patriarch toekeende, welke echter door geen enkele andere Orthodoxe Kerk is erkend. Hij heeft de Volodymyrkathedraal als residentie.

De kleinste van de drie Orthodoxe jurisdicties, de OeAOC (900 parochies; overigens fluctueren de hier gegeven getallen herhaaldelijk door lokale veranderingen) is grotendeels in West-Oekraïne gesitueerd en is een alternatief voor de Oekraïense nationalist die zich niet met de gecompromitteerde Filaret willen verbinden noch met de Oekraïense Grieks-katholieke Kerk. Zij is reeds in augustus 1989 opgericht door overgelopen geestelijken van het Moskouse Patriarchaat met steun van de Oekraïense Orthodoxe Kerk in Noord-Amerika. Deze laatste leverde in 1990 de eerste patriarch van de OeAOC, Mstyslav Skrypnyk. In 2000 veroorzaakte de begrafenis van zijn opvolger, Dmytriy Yarema, een groot schandaal op de stoep van de Sofiakathedraal met vechtende aanhangers van verschillende jurisdicties, die alle drie een claim leggen op die kathedraal.

gouden koepels complementeert zij de schoonheid van het hele complex.

De herbouwde kerken zijn een architectonische verrijking van Kiev en met de herbouw is zo goed en zo kwaad als het kon een stuk historisch erfgoed hersteld. De blinkende nieuwigheid van de kerkgebouwen geeft ze kunsthistorisch iets onauthentieks, maar kerkhistorisch zijn zij volledig op hun plaats. De vraag naar de zin van de kostbare wederopbouw (deels met zwart geld van bedrijven) is niet op zijn plaats: de vraag moet gesteld worden naar de zin van de afbraak door de communisten.

Verdeeldheid in de Orthodoxie

In het licht van de huidige scheiding tussen Oekraïne en Rusland heeft de aanduiding van Kiev als bakermat van de Russische Orthodoxie een ironische bijklank gekregen, omdat er in de recente geschiedenis door kerk-scheidingen drie nieuwe kerken zijn ontstaan (zie kader op p. 7). De interne Orthodoxe rivaliteit in Oekraïne doet bepaald onchristelijk aan en ondermijnt de geloofwaardigheid van de Orthodoxie. Neem het geval van de Sofiakathedraal: de autoriteiten weten niet aan welke kerk het gebouw teruggegeven zou moeten worden. Verder kan de herbouw van kerkgebouwen door onderlinge rivaliteit uitgroeien tot een protserige wedloop van jurisdicties.

Hoe bizar deze kerkelijke verdeeldheid door ideologische en kleingeestige motieven ook is, zij is niet uniek en is vergelijkbaar met het bestaan van meerdere

onderling nauwelijks verschillende gereformeerde kerken in Nederland (ook na de recente fusie tot de Protestantse Kerk in Nederland).

Het ideologische element in de Oekraïense situatie is een gevolg van het organisatieprincipe van de Orthodoxie: elk overwegend Orthodox land heeft recht op een onafhankelijke status, dus streeft elke nationalistische beweging naar een eigen kerk, autonoom of autokefaal. Maar historisch blijkt dat er dan altijd conflicten ontstaan met de moederkerk.

Zo heeft ook de Moskouse kerk zich in 1448 eenzijdig onafhankelijk verklaard van Constantinopel, hief zij de Georgische autokefalie op in 1814, verklaarde de Bulgaarse Kerk zich tegen de wil van Constantinopel onafhankelijk, waren er recentelijk kerkelijke conflicten in Macedonië, Moldavië en Estland, en komt de Orthodoxie maar niet tot een oplossing van de jurisdictionele verdeeldheid in West-Europa. En zo is er dus ook het Oekraïense probleem.

Overeenkomstig de principes van de Orthodoxe kerkorganisatie kan Oekraïne nu net zo een onafhankelijke status claimen als Moskou dat deed bij het ontstaan van de Russische staat in de 15e eeuw. Bovendien vergeet het Moskouse patriarchaat dat zij in 1686 de kerkelijke leiding in Oekraïne heeft gekregen in het kader van de tsaristische annexatiepolitiek. Anderzijds is de zelfbenoemde patriarch van Kiev, Filaret Denysenko, absoluut geen geloofwaardige leider gezien zijn onderdrukking van Oekraïense identiteit en verbod op Oekraïense taal in de liturgie

Michaëlskerk in Kiev.

tijdens de Sovjetperiode.

Als Moskou, dat drie eeuwen na Kiev op het kerkelijke toneel is verschenen, niet de moeder van de kerk in Oekraïne kan zijn, en als de Kievse metropolietentitel "van heel Roes" (*vseja Roesi*) niet is overgegaan op Moskou, dan zijn beide kerken gelijkwaardige zusterkerken, delen van de alle landsgrenzen overschrijdende universele Kerk.

In 1050 uitte metropoliet Ilarion in zijn rede *Over de wet en de genade* in de Sofiakathedraal zijn vreugde over het pas gekerstende Kiev: "Aanschouw hoe de kerken bloeien, aanschouw hoe het christendom groeit, aanschouw de glanzende stad, verlicht door de iconen van heiligen, geurend van wierook en galmend van goddelijke lofzangen, en prijs de goede God, de maker van dit alles". Het is echter niet allemaal goud wat er blinkt onder de vergulde koepels van Kiev.

Wil van den Bercken

Wil van den Bercken is bijzonder hoogleraar 'Christendom in Rusland en Oekraïne' aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

H. Nicolaas. Russische icoon, ongeveer 1600. (Foto: archief A.A. Brediusstichting)

Is Sinterklaas wel Sint Nicolaas?

De apostelgelijke wonderdoener, Sint Nicolaas, is een van de eerste vroegchristelijke heiligen die niet als martelaar stierven of als streng asceet de heiligengeschiedenis ingingen. Vanaf het begin van zijn verering gold hij als 'norm van het geloof, toonbeeld van zachtmoedigheid en schittering van deemoed', zoals de Byzantijnse liturgie nog steeds zijn lof zingt in het troparion van 6 december.

Hij was christen bij uitstek, voerde het begrip naastenliefde hoog in het vaandel en was altijd bereid menselijke nood te lenigen. Nicolaas is misschien wel de meest geliefde heilige, zowel in West als in Oost. Hij is de beschermheilige van Rusland. Het aantal Russische iconen met zijn beeld overstijgt bijna dat van de Moeder-Godsiconen. In onze contreien wordt 'het ware geloof' in Sint Nicolaas-Sinterklaas hoofdzakelijk beleden door kin-

deren van alle gezindten. Hier is hij 'gedegradeerd' tot kindervriend.

Er zijn twee historisch min of meer aanwijsbare Nicolazen, die samengesmolten zouden zijn tot de ons bekende heilige. De eerste Nicolaas leefde in de 4e eeuw en was bisschop van Myra, het huidige Demre in Zuidwest-Turkije. Over zijn leven, zijn geboorten en zelfs zijn sterfdatum is niets met zekerheid bekend. Van de tweede Nicolaas weten we iets

meer: hij leefde in de 6e eeuw, was abt van het Sionklooster in hetzelfde Myra en later bisschop van Pinara, op 100 km afstand van Myra. Beide Nicolazen zouden in Myra ter aarde besteld zijn. Het gebeente van een van hen, waarschijnlijk de oudste, werd in 1087 'gered uit de handen van de Arabieren' door gelovige kooplieden en 'overgebracht' naar de havenstad Bari in Zuid-Italië. De vraag naar relieken was in die tijd enorm en de handel in 'heilige botjes' beleefde gouden tijden.

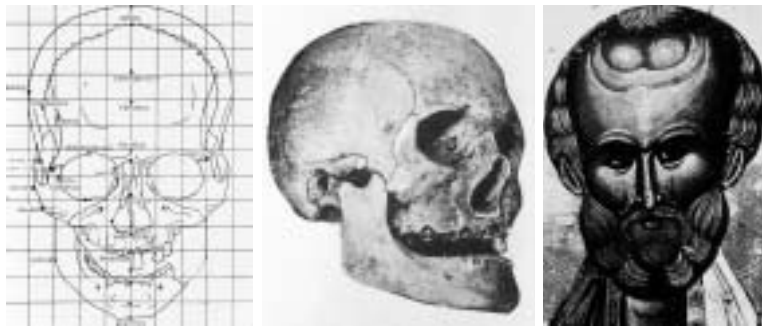
De naam Nicolaas komt van het Griekse *nikê* (= overwinning) en *laos* (= volk): Nicolaas is een heilige voor alle mensen, van hoog tot laag. In de 6e eeuw werd Nicolaas al vereerd in het Byzantijnse Rijk, vanaf de 10e eeuw in het Westen, en zijn cultus nam daar een ware vlucht na de bijzetting van zijn gebeente in Bari. De Byzantijnse prinses Theophano, gemalin van keizer Otto II, moet een belangrijke rol gespeeld hebben bij de verspreiding van de Nicolaascultus in West-Europa. Theophano zou onze Lage Landen zeer liefgehad hebben en stierf op het Valkhof in Nijmegen in 991. In de 11e eeuw verschenen in onze streken al Nicolaaskerken en -kapellen, waaronder de Nicolaaskapel op het Valkhof.

De beschermheilige Zeelieden, gevangenen, jonge meisjes, prostituees en natuurlijk kinderen beschouwen Nicolaas als hun speciale beschermheilige. Dit hangt samen met de

verschillende legendarische heldenrollen die de heilige speelt bij reddingsacties van allerlei mensen. Aangeropen door zeelieden in nood bezweert Nicolaas door gebed een zeestorm; hij bevrijdt onschuldigen uit het gevang; en hij verhindert een verarmde edelman diens drie ongehuwde dochters aan de schande prijs te geven (Nicolaas speelt heimelijk en anoniem de dochters geld uit zijn eigen erfenis toe voor hun bruidsschat). Als kinderredder figureert Nicolaas in meerdere legenden: zo wekt hij drie scholieren weer tot leven die door een slechte waard gedood en ingemaakt waren in de pekel en zo brengt hij een geroofd kind

rimpels, die eveneens voor wijsheid staan. Rimpels suggereren immers ouderdom en 'het verstand komt met de jaren'. De heilige heeft kort grijs haar en een volle, ronde, krullende baard. Hij draagt de oude liturgische bisschopskleding van de Orthodoxe Kerk: het *phelonion*, te vergelijken met de rooms-katholieke kazuifel, een gewaad dat teruggaat op het bovenkleed dat vanaf de 3e eeuw ook door Romeinse senatoren gedragen werd, en daaroverheen het *omophorion*, een brede met zwarte kruisen versierde, witte stola. Nicolaas lijkt op onze icoon de Russische variant van het *phelonion* te dragen, die

terhand maakt Nicolaas het Romeinse spreekgebaar dat in de iconenkunst werd overgenomen als zegengebaar. In zijn eerbiedig met het *omophorion* bedekte linkerhand draagt hij een gesloten evangelieboek (zie icoon p. 9). De afbeeldingen van Christus en de Moeder Gods in de medaillons aan weerszijden van Nicolaas' hoofd gaan terug op - alweer - een legende. Nicolaas, de bisschop van Myra, zou aanwezig zijn geweest op het door Constantijn de Grote samengeroepen Concilie van Nicea in 325. Dit concilie was hoofdzakelijk gericht tegen de - in Byzantijnse ogen - ketterse leer van Arius. Nicolaas zou Arius in grote woede een oorvijs verkocht hebben, waarop Nicolaas in de gevangenis belandde en zijn bisschoppelijke waardigheid verloor. Daar verschenen Christus en Zijn Moeder aan de heilige om hem het evangelieboek en het *omophorion* terug te geven en hem zo te herstellen in zijn bisschoppelijke waardigheid.

Een icoon wordt verondersteld het ware portret van een heilige weer te geven. Interessant in dit verband is het anatomisch-antropometrische onderzoek dat de Italiaanse hoogleraar L. Martino in 1953 deed op de schedel van de in Bari begraven Nicolaas. De gangbare icoonafbeelding van Nicolaas' gelaat sluit verrassend aan bij Martino's schedelmeting. Foto's: schedelmeting, schedel, traditioneel Nicolaasportret. (Dank aan A. Blom die ons op dit onderzoek wees.)

weer terug bij zijn ouders. Deze en andere legenden zijn in beeld gebracht in de randscènes van Nicolaas' vita-iconen.

Iconografie

De H. Nicolaas wordt in de Orthodoxe traditie vaak ten halve lijve en frontaal afgebeeld. Hij heeft een hoog voorhoofd met twee zgn. wijsheidsknobbels, en

gekenmerkt wordt door een hoge, stijve, opstaande kraag. Het *omophorion* is in principe van wol, omdat dit kledingstuk het verloren schaap representeert dat door Christus, de Goede Herder, op zijn schouders teruggebracht werd naar de kudde. De drie stippen onderaan, waarvan er een niet te zien is, staan voor de H. Drie-eenheid. Met zijn rech-

Van Sint Nicolaas tot goedheilig man

Naast de twee Nicolazen uit de 4e en de 6e eeuw kennen we nog onze Sinterklaas, gekleed als een westerse bisschop, compleet met mijter en staf. Wie is deze Sinterklaas? We weten allemaal dat de goedheilig man jaarlijks naar Nederland per stoomboot vanuit Spanje komt met zijn zwarte knechten en de witte schimmel, om hier ter ere van zijn eigen verjaardag op 6 december cadeautjes uit te delen aan de zoete kinderen. De belangrijkste attributen van de knechten vormen de roede en de

zak. De functie van de zak is tweeledig: enerzijds wordt er iets goeds in meegebracht: snoep, pepernoten en geschenken; anderzijds wordt er iets slechts in weggevoerd: de stoute kinderen. Pedagogisch gezien een zeer slechte maatregel, waarvan een van ondergetekenden zelf de psychische gevolgen ondervond, toen een medeleerling daadwerkelijk in een zak gestopt, meegenomen en 4 km verder pas vrijgelaten werd. Voor straf moest hij teruglopen.

De kinderen zetten hun schoen, vaak gevuld met een wortel en een pluk hooi voor het paard, bij de schoorsteen in de hoop daarin de volgende dag een presentje te vinden. De Sint rijdt op zijn schimmel over de daken, en stuurt zijn Pieten de schoorstenen in. De traditie van het 'schoenzetten' is van later datum. Aanvankelijk werden er 'scheepjes gezet' van papier of hout. De Sint was immers beschermheilige van de zeevarenden. De tradities rond onze Sint lijken niet altijd even christelijk van oorsprong te zijn.

Sinterklaastradities

Vele niet-christelijke gebruiken ondergingen tijdens de kerstening van de 'heidene' een herinterpretatie in christelijke zin. Volgens sommige onderzoekers - anderen zijn het met hen radicaal oneens - heeft Sinterklaas veel gemeen met de heidense god Wodan/Odin. Deze mythologische figuur had een lange witte baard, droeg een lange, wijde mantel en reed op zijn - achtbenige - witte schimmel, Sleipnir, door de lucht. Hij werd gevolgd door twee zwarte raven die hem

op de hoogte hielden van het doen en laten van de mensen. Bovendien droeg hij een speer bekroond met een slang. Nog in de vorige eeuw liet de Saksische boer een schoof koren op het veld staan 'für Wodes Pferd'; in de Oudnoorse *Edda* heet dit 'Sleipnirs voeder'. Associaties met Sinterklaas liggen hier voor het opscheppen.

Uit Spanje?

Vanaf de 13e eeuw ontwikkelde Holland zich tot een belangrijke zeevarende natie. Op weg van en naar het Middellandse-Zeegebied moest het Iberisch schiereiland gerond worden. Nederlanders zwierven langs Europa's havensteden en brachten naast goederen verhalen mee terug naar het moederland. Het al eerder genoemde Bari viel van 1503 tot het einde van de 18e eeuw onder Spanje. Misschien vormt dit gegeven wel de reden van de Spaanse nationaliteit die de Nederlanders aan de 'Turks-Italiaanse' bisschop gingen toeschrijven. Spanje vormde een 'exotisch' buitenbeentje in West-Europa met zijn door de Arabieren sterk beïnvloede cultuur. Iets van dat exotische vinden we terug in de geschenken en entourage van onze Sint. Uit Spanje kwamen de hier niet inheemse Sinterklaaslekkernijen, bijvoorbeeld het appeltje van Oranje (dat bovendien nog rijmt op Spanje!). Spanje was het land waarin de heren zich lieten omringen door zwarte bedienden, meestal afkomstig uit Marokko en daarom ook wel Moren genoemd. En zo komen we bij onze Zwarte Piet.

Zwart is de kleur van het kwade,

*H. Nicolaas de Wonderdoener.
Russische icoon, vroege 17e eeuw.
(Foto: archief A.A. Brediusstichting)*

de duivel. De 'historische' Sint Nicolaas was een hartstochtelijk duivelbanner. Bij sommige Europese volkeren werd Sinterklaas wel gevolgd door geketende en aan het goede onderworpen duivels, bij onze oosterburen soms Ruprecht (= *rauer Percht*, demon) geheten. In de Nederlandse traditie lijkt Zwarte Piet meer naar het voorbeeld van de Spaanse Moor gemodelleerd te zijn. Onze brabbelende Piet die niet al te slim is maar het wel goed meent, doet koloniaal aan en is daarom onderwerp in de discussie over racisme.

Is Sinterklaas wel Sint Nicolaas? Als Spanjool, met exotisch Spaans snoepgoed, Hollandse zeebenen en bovendien nog rijdend op een mythologische schimmel, is hij dat natuurlijk niet. Maar in andere opzichten is hij het wel. Alle sinten zijn voornamelijk legendarisch en als legendarische sinten hebben zij allen bewezen de speciale vriend van de kinderen te zijn.

Annette Rijtma en
Victoria van Aalst

Georg Graf en zijn *Geschiedenis van de christelijk-Arabische literatuur*

Vijftig jaar geleden stierf in Dillingen a.d. Donau een van de pioniers van de wetenschappelijke studie van de christelijk-Arabische literatuur, prof. dr. Georg Graf. Om dit te herdenken vond in de Noord-Beierse stad op 16 en 17 september, op initiatief van het Duitse Orient-Institut in Beiroet, een klein symposium plaats dat gewijd was aan de betekenis van de christelijk-Arabische literatuur. Hem te eren was een van de bedoelingen van deze bijeenkomst.

Grafs *Geschiedenis van de christelijk-Arabische literatuur* is van groot belang. Het is een vijfdelig standaardwerk dat meestal en terecht als 'monumentaal' wordt aangeduid en dat meer dan vijftig jaar na verschijnen nog steeds de belangrijkste referentie is - of moet zijn - voor ieder die zich bezig houdt met de studie van de geschriften die christenen uit het Midden-Oosten in het Arabisch hebben opgesteld. Grafs werk toont aan hoe christenen mede het Midden-Oosten gevormd hebben en bijgedragen hebben aan de bloei van een Arabische en islamitische cultuur.

Graf, die het grootste deel van zijn leven doorbracht in het kleine stadje Dillingen, werd op bovengenoemd symposium de stille heros van het christelijk-Arabisch genoemd. Als stille werker is hij de auteur van niet minder dan tweehonderd wetenschappelijke bijdragen, waaronder verscheidene monografieën over belangrijke theologen.

Monumentaal

Grafs *Geschiedenis van de christelijk-Arabische literatuur* wordt tot op de dag van vandaag nog

intensief gebruikt. Dit werk was aanvankelijk opgevat als een aanvulling op de befaamde *Geschiedenis van de Arabische literatuur* (1898-1902), geschreven door zijn landgenoot Carl Brockelmann, die, conform de toenmalige oriëntaties binnen de Duitse arabistiek, gefocust was op de islamitische literatuur en zelfs bewust christelijke geschriften uitsloot.

Een korte presentatie van dit werk laat zien waar het christelijk-Arabisch voor staat. Het eer-

ste deel bevat een algemeen historisch overzicht van de christelijke gemeenschappen in het Midden-Oosten. Hieruit blijkt al dat Graf evenwichtige aandacht heeft voor de literaire productie van alle Arabische en gearabiseerde gemeenschappen. Dit deel bespreekt verder de Arabische vertalingen uit het Grieks, Syrisch en Koptisch van de Bijbel, de apocriefe geschriften en de patristische literatuur, evenals van de liturgische gebruiksböeken (lectionaria, getijdenboeken, missaals, etc.). Het tweede deel is waarschijnlijk het meest belangrijk. Hier behandelt de auteur vooral de oorspronkelijke Arabische geschriften van schrijvers die behoorden tot de Byzantijnse, Maronitische, Syrisch-Orthodoxe, 'Nestoriaanse' en Koptische kerkgemeenschappen vanaf de beginperiode (ongeveer 8e eeuw) tot in het midden van de 15e eeuw. Sommige van de hier behandelde werken zijn zeer origineel en van buitengewoon theologisch of kerkhistorisch belang. Geleerden beginnen deze literatuur eigenlijk pas de laatste jaren te ontdekken. Deel drie en vier bespreken de latere literatuur tot aan het einde van de 19e eeuw, inclusief die van de nieuw ontstane geünieerde kerken. Het betreft hier geschriften die over het algemeen beïnvloed zijn door westerse (Grieks-Byzantijnse, veel vaker nog Latijnse) theologische geschriften, als het al niet rechtstreeks om vertalingen uit het

Latijn gaat, de zogeheten katholieke missieliteratuur, die sterke sporen draagt van de theologische ontwikkelingen na het Concilie van Trente (1545-1563). Er zijn evenwel ook tal van belangrijke uitzonderingen van geschriften die omwille van hun originaliteit de moeite waard zijn, zoals het reisverslag van de Orthodoxe Antiocheense patriarch Makarios naar Moskou, dat een belangrijke bron zou worden voor onze kennis van de Russische kerkgeschiedenis van de 17e eeuw. Het laatste deel bevat een aantal goede indexen, die het gebruik van 'Graf' zeer vergemakkelijken.

Belang

Door het werk van Graf is de christelijk-Arabische literatuur onder de aandacht gekomen van de geleerden en verschijnen er de laatste jaren in toenemende mate studies die licht werpen op de eigen ontwikkelingen van de Arabische christenen. Helaas kent 'Graf' nog steeds niet de verspreiding die het werk zou verdienen. De reden is ongetwijfeld dat het boek geschreven is in een vaak moeilijk Duits en daarom met name in de Arabische landen onbekend blijft. Juist voor de Arabische christenen is het werk van Graf belangrijk: het toont aan hoe christenen mede het Midden-Oosten gevormd hebben en bijgedragen hebben aan de bloei van een Arabische en islamitische cultuur. Arabisch valt niet samen met de islam; Arabische christenen behoren wezenlijk door hun taal en culturele bijdrage tot de wereld van het Midden-Oosten en verdienen er een plaats. De studie van het

christelijk Arabisch is aldus meer dan een oefening in historische theologie of culturele geschiedenis, maar kan een rol spelen in de zoektocht naar identiteit die kenmerkend lijkt te zijn voor de christenen in het Midden-Oosten.

Het is van het hoogste belang dat er, meer dan vijftig jaren na het verschijnen van het laatste deel, een herziene versie van 'Graf' komt, die rekening houdt met nieuwe publicaties en recente inzichten met betrekking tot de studie van de christelijk-Arabische literatuur. Een dergelijk project is een onderneming van lange adem en kan niet langer door één persoon gerealiseerd worden. Op kortere termijn is een gemoderniseerde Arabische versie nodig, die om praktische redenen de omvang van de huidige editie van 'Graf' niet te veel mag overschrijden. Het Centre d'Etudes Arabes Chrétiennes aan de St. Jozefuniversiteit te Beiroet bereidt een dergelijke publicatie voor.

Herman Teule

Prof. dr. Herman Teule is hoogleeraar Oosters christendom aan de Radboud Universiteit in Nijmegen en directeur van het Instituut voor Oosters Christendom aldaar.

Literatuur:

G. Graf, Geschichte der christlichen arabischen Literatur, 5 vol., Vatikanstadt, 1944-53.

Kaufhold, H., Christlicher Orient und schwäbische Heimat, Leben und Werk von Prälat Professor Dr. theol. Dr. phil. Georg Graf (15. März 1875-18. September 1955), Würzburg, 2005.

Georg Graf (1875-1955)

Georg Graf werd in 1875 geboren te Munzingen in Schwaben. Na studies filosofie en theologie aan het groot-seminarie van Dillingen werd hij in 1898 priester gewijd voor het bisdom Augsburg en was hij dertig jaar lang actief in de zielzorg. Reeds tijdens zijn studie in Dillingen kwam hij in contact met de talen en culturen van oosters christelijke gemeenschappen en studeerde hij, behalve de klassieke talen, op eigen kracht Arabisch en Syrisch. Tijdens vervolgstudies te München kwamen daar nog Koptisch, Georgisch en Nieuw-Grieks bij. In 1905 promoveerde hij in de wijsbegeerte (München), met een algemene studie over de christelijke-Arabische literatuur tot aan de periode van de kruistochten (einde 11e eeuw) en in 1918 voegde hij daaraan een doctoraat in de theologie toe (Freiburg/Breisgau), met een studie over de 12e-eeuwse Koptische auteur Marqus b. al-Qunbar. Hij kreeg de gelegenheid een aantal belangrijke studiereizen te ondernemen, onder meer naar Cairo, Jeruzalem en Beiroet. Ook verbleef hij langdurig te Rome, maar Jeruzalem had ongetwijfeld zijn voorliefde: enkele artikelen in de *Augsburger Postzeitung* tekende hij met het pseudoniem *G. Sionophilos*, de Jeruzalemvriend. Deze bezochten resulteerden in de publicatie van verschillende catalogi van christelijk-Arabische handschriften. Ze vormden de eerste *stepstones* op weg naar zijn omvattende literatuurgeschiedenis. In 1930 werd hij vrijgesteld van zielzorgelijke verplichtingen en benoemd tot *Honorarprofessor* aan de katholieke theologische faculteit van de Universiteit van München. Zijn leeropdracht omvatte de christelijke literaturen (in het meervoud!) van het Midden-Oosten. In 1946 werd hij benoemd tot pauselijk huisprelaat. In 1955 overleed hij en werd hij begraven te Dillingen.

"Consensusmodel Wereldraad is verrijking"

Vlak na de Assemblee van de Wereldraad in Harare (december 1998) begon een speciale commissie voor Orthodoxe deelname aan de Wereldraad van Kerken (WRK). De meeste Orthodoxe Kerken hadden al jaren een ongemakkelijk gevoel gehad bij het beleid en de sfeer in de vergaderingen en de beleidsstukken. Zij hadden vaak het gevoel niet te worden gehoord en een minderheidsstandpunt te vertegenwoordigen. Er werd niet goed geluisterd en ook niet met voldoende respect gesproken met elkaar. De commissie moest met een oplossing komen.

De verwachtingen waren gespannen. Zou de Wereldraad het redden? Zou er een manier zijn om een Wereldraad van Kerken te zijn waarin Orthodoxe Kerken wereldwijd zich thuis zouden voelen en het gevoel zouden hebben dat de Wereldraad ook hun verbond van kerken was?

De speciale commissie, die in 1998 werd samengesteld, bestond uit evenveel Orthodoxe leden als leden van overige kerken. Zij stond onder de gemeenschappelijke leiding van bis-

schop dr. R. Koppe van de Evangelische Kerk in Duitsland en metropoliet Chrysostomos van Efeze van het Oecumenisch Patriarchaat van Constantinopel. In 2005 kwam de commissie met het voorstel om het principe van het meerderheidsbesluit af te schaffen en voortaan beslissingen te nemen volgens het consensusmodel. In februari 2005 heeft het Centrale Comité van de Wereldraad het besluit overgenomen. Naast afspraken over diensten en lidmaatschap is de afspraak over de vernieuwde

besluitvorming van de Wereldraad een van de belangrijkste theologische beslissingen van de laatste tijd.

Het consensusmodel

We doen alsof het iets heel nieuws is, maar er zijn kerken die het model al vierhonderd jaar gebruiken. De Quakers (Genootschap van Vrienden) vormen een geloofsgemeenschap waar alle stemmen tellen, naar ieder geluisterd wordt en alle vragen mogen worden gesteld. Er moet namelijk ruimte zijn, ruimte voor de Geest die een vergadering naar een door God geleid besluit stuurt.

Ook in de *Uniting Church of Australia* wordt het consensusmodel gebruikt. De voorzitter van de nationale vergadering van deze kerk, Jill Talbert, beschrijft het als volgt: "De consensusprocedure geeft de Raad de gelegen-

Vergadering volgens consensumodel bij de WRK. "Er ligt een voorstel op tafel en de aanwezigen laten door middel van een oranje kaart zien of zij warme gevoelens hebben ten opzichte van het voorstel."

(Foto: archief W. Houweling)

heid om een model van eenheid, respect voor verscheidenheid en besluitvorming te praktiseren op een manier die zorgvuldig, soepel en openhartig is en eenheid bevordert" (in haar boek *Coming to consensus, A case Study for the Churches* [Tot consensus komen. Een casusstudie voor de kerken], p. 76).

Maar geeft het consensusmodel dan geen veto aan iedere deelnemer van een Assemblee? Nee, iedereen heeft het recht om gehoord te worden, maar er is geen recht op obstructie. Een meerderheid van 85 % van de delegatieleden kan nog steeds een formele stemming aanvragen als laatste optie. Een consensusbesluitvorming hoeft geen unaniem besluit te zijn. Een minderheidsstandpunt kan nog steeds aan de kant geschoven worden, zolang dit standpunt maar uitvoerig gehoord is. De voorstanders van het minderheidsstandpunt hebben dan de mogelijkheid om akkoord te gaan met het feit dat hun standpunt dat van een minderheid is, en om de vergadering gelegenheid te geven tot het nemen van een beslissing.

Het consensusmodel gaat ook uit van de realiteit dat niet iedereen het overal mee eens kan zijn. Niet alle kerken doen ook aan alle programma's van de Wereldraad mee. Het is een vorm van leidinggeven en besluitvorming

waar het verlangen naar eenheid vorm krijgt, maar duidelijk ruimte is voor alle verschillen. Eenheid en pluriformiteit staan in creatieve spanning ten opzichte van elkaar.

De voordelen

Het model kent vier voordelen. Ten eerste is de informatieve ronde gescheiden van de opiniërende ronde. In veel vergaderingen loopt dat door elkaar, zodat je eigenlijk niet over hetzelfde praat. Vooral als er bijeenkomsten zijn met mensen die verschillende talen spreken is er vaak een groot verschil. Er zijn mensen die wel redelijk Engels spreken en verstaan, maar voor wie het niet hun moedertaal is; mensen die het via de tolken horen; en mensen voor wie Engels wel de moedertaal is. Deze laatste groep heeft meestal de sterkste positie. De verhouding tussen deze drie groepen moet door de voorzitter goed in de gaten worden gehouden. In een informatieve ronde is er rustig de tijd om alle vragen te stellen, zodat de hele vergadering op dat niveau van kennis komt dat nodig is voor een goede besluitvorming.

Ten tweede is de hele besluitvorming een soort liturgisch proces, waaraan alle betrokkenen tot het einde toe volledig participeren. Het doel is om de weg, de richting te vinden die God ons wijst. Een houding waarbij een deelnemer voortijdig afhaakt met de gedachte 'ze doen maar', is onvoorstelbaar. Het besluit zal door iedereen gedragen moeten worden, anders komt er nog geen besluit. Als de vergadering er niet uitkomt, is er tijd en

ruimte voor persoonlijke overdenking, gebed en kleine gesprekken. Bij gebed moet je niet dadelijk aan een hele gebedsdienst denken, maar aan persoonlijk gebed om de juiste leiding en creativiteit, het juiste inzicht en geduld. Het is een besluitvormend proces dat gelovige mensen past.

Ten derde is er de verantwoordelijkheid van de hele vergadering voor de procedure. Er ligt meer initiatief bij de deelnemers.

Ten vierde zijn de blauwe en oranje kaarten (zie kadertje p. 16), mits de vragen goed worden gesteld, ook meteen een peiling van de algehele stemming. Soms kan al veel eerder tot een besluitvormende sessie worden overgegaan, omdat men met een oranje kleur ook vrij direct kan aan geven dat men de ingeslagen richting wel ziet zitten. Het is erg gemakkelijk ook om halverwege even te peilen hoe de vlag erbij hangt. Het gebeurt snel en zonder woorden en het is voor iedereen duidelijk.

Bezwaren en nadelen

De meest gehoorde bezwaren van te voren waren dat iedereen nu vetorecht had en elk belangrijk besluit geboycot kon worden. Daar is in het geheel geen reden toe. Deze voorstelling van zaken gaat uit van het oude machtsdenken, dat met deze nieuwe procedure juist verlaten wordt. Eigenlijk is dit een besluitvorming die bij een gelovige bijeenkomst hoort. Het machtsdenken moet daarin vermeden worden. Het zou mij niet verwonderen als meerdere kerken die hier eenmaal mee in aanraking zijn gekomen, het voor

hun eigen kerkelijke gemeenschap overnemen. Voor sterk hiërarchische kerken, zoals veel Orthodoxe Kerken, zal het wel wennen zijn. Het is een hele andere wijze van besluitvorming dan men gewoon is, een besluitvorming waarbij jongeren, leken, vrouwen en mannen een even grote rol spelen als de ambtsdrager en priester.

Het andere veel gehoorde bezwaar tegen de consensusprocedure is dat de vergaderingen heel lang gaan duren. Misschien is dat in het begin wel zo, omdat nog niet iedereen de procedure onder de knie heeft, maar na verloop van tijd bespaart het zelfs tijd. Zeker wordt er veel tijd gewonnen doordat de informatieve en opiniërende fasen uit elkaar zijn gehaald. Veel gesprekken lopen vaak langs elkaar heen, omdat men niet dezelfde informatie heeft.

Mijn eigen twijfels liggen op een ander vlak: Hoe krijgen we dit model goed ingevoerd bij alle deelnemers? Het vraagt namelijk om goed geïnstrueerde voorzitters en deelnemers, die een procedure goed voorbereiden en uitvoeren. Dat is niet iedereen gegeven. In de Wereldraad worden voorzitters soms ook niet geselecteerd op hun capaciteit om voor te zitten, maar op hun positie in hun kerk, land, sekse of leeftijd. Goede voorzitters zijn van cruciaal belang. De keuze en instructie van deze mensen moet zeer zorgvuldig gebeuren. Verschillende culturen hebben ook verschillende stijlen van voorzitters. Het zal nog een lang proces zijn om alles voor iedereen duidelijk te krijgen. Eén van mijn suggesties is dan ook om spie-

Het model in de praktijk

Er is een aantal standaardprocedures:

- Iedereen wordt gehoord en heeft recht van spreken, maar moet ook luisteren.
- Gemeenschappelijk is de wens om te komen tot het besluit dat ons door de Geest van de Eeuwige wordt ingegeven.

Het vergaderschema kan er als volgt uit zien:

- Er is onderscheid tussen informatieve en opiniërende gesprekken. Eerst vindt een informatieve ronde plaats, zodat men er zeker van is dat iedereen heeft begrepen waar het over gaat en er geen vragen over details meer zijn.
- Dan vindt een opiniërende ronde plaats, hierin kan men zijn of haar mening over de kwestie geven.
- Er worden voorstellen ontwikkeld.
- Dan volgt vaak een ronde waarin gebruik wordt gemaakt van oranje en blauwe kaarten. Er ligt een voorstel op tafel en de aanwezigen laten door middel van een oranje kaart zien of zij warme gevoelens hebben ten opzichte van het voorstel, of dat ze - door het tonen van de blauwe kaart - het voorstel niet echt zien zitten.
- Mocht er een grote meerderheid oranje kaarten zijn dan wordt aan de blauwe kaarten gevraagd hun punt nog eens toe te lichten.
- Het voorstel wordt verder uitgewerkt.
- Er wordt gepeild of er consensus kan worden gebruikt; men kijkt of de meeste kaarten oranje of blauw zijn.
- Er kan een beslissing genomen worden, of niet.

Als er geen beslissing wordt genomen, zijn er verschillende opties:

- Er wordt in kleine groepjes gesproken over een oplossing en de procedure wordt hervat.
- De stemmen blijven staken; men gaat uiteen voor gebed en contemplatie. Ook daarna wordt de procedure hervat.
- De minderheid besluit akkoord te gaan met het meerderheidstandpunt, hoewel ze het er niet mee eens zijn.
- Men kan besluiten dat de vergadering nog niet rijp is voor een besluit over dit onderwerp.

gels op te hangen achter de voorzitters, zodat deelnemers ook participeren in het bekijken van de oranje en blauwe kaarten. Dat is bij de meeste vergaderopstellingen in de zaal alleen maar goed mogelijk voor de voorzitter. Slechts als de liturgische context van de besluitvormingprocedure zichtbaar blijft, iedereen nauwkeurig geïnstrueerd is - in het bijzonder de voorzitters - en iedereen veel geduld heeft, heeft

het kans van slagen. Maar als het slaagt, zal het een enorme omwenteling zijn en opent het een heel nieuwe toekomst. Ook veel kerken kunnen daar in hun eigen bestuur van profiteren.

Wies Houweling

Wies Houweling is predikant in de Protestantse Kerk in Nederland en lid van het Centraal Comité van de Wereldraad van Kerken

Iconostase in de kapel van de Orthodoxe Theologische Faculteit in Prešov.

Op bezoek bij Orthodoxen in Slowakije

Voor het Centrum IIMO in Utrecht doet Huub Vogelaar onderzoek naar de oecumene sinds de politieke omwentelingen van 1989 in Centraal- en Oost-Europa. Dit artikel beschrijft zijn bevindingen in Slowakije. Hiermee wordt het tweeluik over met name de Orthodoxen in Tsjechië (Pokrof 2005/4) en Slowakije, ooit één land, afgesloten.

Bratislava is de hoofdstad van Slowakije, gelegen in het westen van het land. De winkels in steden als Bratislava, Prešov en Košice gaan op zaterdag om 12 uur dicht. Maar sinds kort kan men het hele weekend tot 20 uur terecht voor inkopen bij de internationale winkelketens Tesco en Delvita. Het is een van de signalen dat de traditionele samenleving aan het schuiven is. Het aantal geldautomaten in de steden is groter dan in Nederland en mobiel bellen is er heel

gewoon. Een Slowaakse gewoonte die nog overeind staat, is de vanzelfsprekendheid waarmee jonge mensen hun zitplaatsen in tram en bus afstaan aan zestigplussers. In negatieve zin staat het land bekend om corruptie en conservatisme.

Convenanten met de staat
In religieus opzicht gaat men als het ware terug in de tijd: er heersen klerikale opvattingen die Nederland achter zich gelaten heeft en de oecumenische spirit

is er nog pril. Niettemin zijn er her en der nieuwe bemoedigende oecumenische initiatieven tot stand gekomen, zoals de goed functionerende Raad van Kerken.

Na het uiteenvallen van de republiek Tsjecho-Slowakije in 1993 ('de parse scheiding') moesten er op veel terreinen nieuwe verdragen gesloten worden tussen kerk en staat. Dit werd een opdracht waarmee de Raad namens de lidkerken druk doende is geweest.

De kerken in Slowakije kunnen zichzelf niet financieel bedruipen. Een goede relatie met de staat, die de kerken in materiële zin kan helpen, is daarom van groot belang. In april 2002 sloten de lidkerken diverse akkoorden met de Slowaakse regering over de wettelijke erkenning van de kerken, de godsdienstvrijheid, de staatsubsidies voor ambtsdragers, het godsdienstonderwijs en de positie van legeraalmoeziers. Het is een vorm van praktische interkerkelijke samenwerking. Reeds in 2000 sloot de katholieke meerderheidskerk een dergelijk verdrag met de staat.

Goede relaties

Persoonlijke vriendschappen spelen in de Slowaakse oecumene een belangrijke rol. Orthodoxe theologen die genoemd worden zijn bisschop Ján van Michalovce en prof. Milan Gerka uit Prešov. In Slowakije wijden de lutheranen ook een speciale dag aan de Slavische apostelen Cyrillus en Methodius, die hier actief waren in de 9e eeuw.

Voor het Slowaakse lidmaatschap van de Europese Unie hebben alle kerken geijverd. Toen het zover

was, werd dat op 30 april 2004 gevierd met een plechtige interkerkelijke viering in Bratislava, waarbij de Orthodoxe bisschop Ján van Michalovce een prominente rol vervulde.

Er is niets te merken van een Orthodoxe aarzeling om samen te bidden met andere kerken. Volgens Ondrej Prostrědník, secretaris van de Raad van Kerken, speelt het vraagstuk ja of nee bidden met andere christenen hier voor de Orthodoxen niet echt. Orthodoxen doen mee aan oecumenische gebedsdiensten, interkerkelijk vrouwenwerk en theologische conferenties. Hun professoren assisteren bij promoties aan andere theologische faculteiten.

Secularisatie biedt kansen

De secretaris van de Raad van Kerken typeert de relaties met de Orthodoxen in de Raad als goed. Wel spreken hij en andere lutheranen zich uit voor theologieopleidingen met een open oecumenische geest, het belang van de gezamenlijke dienst van christenen aan de samenleving en het intensiveren van oecumenische theologische discussies. Na vijftien jaar vrijheid verklaren meerdere woordvoerders dat er behoefte is aan een nieuwe oecumenische theologische dialoog.

Uiteindelijk is Slowakije een land waar West (Latijns-katholiek en protestant) en Oost (Grieks-katholiek en Orthodox) elkaar kunnen ontmoeten. Die kansen, waarbij ook de Europese oecumene baat zou hebben, worden nog nauwelijks benut. Een van de oorzaken is volgens prof. Igor Kišš, lutheraan en kenner van de

Griekse kerkvaders, de conservatieve mentaliteit van veel Latijns-katholieke en Grieks-katholieke priesters. Hij vertrouwt er op dat de toenemende secularisatie daarin verandering zal brengen. Via de massamedia krijgt de bevolking tegenwoordig objectievere informatie over de minderheidskerken in het overwegend katholieke Slowakije.

Spanningen in het Oosten

In Oost-Slowakije staan vele mooie eeuwenoude houten kerkes. De meeste behoren toe aan de Grieks-katholieken en Ortho-

doxen. Vanaf 1989 waren deze twee confessies verwickeld in een heftig conflict om het eigendomsbezit van kerkgebouwen. Na de val van het communisme moest de Orthodoxe Kerk haar kerken weer afstaan aan de Grieks-katholieke Kerk, die eerder onder het communisme zwaar werd vervolgd. Omdat 135 van de 170 kerkgebouwen werden teruggegeven, kwam de Orthodoxe Kerk ineens met een tekort aan liturgische ruimtes te zitten. Met name de lutheranen in de streek van Spiš stelden toen hun kerkgebouwen gastvrij open voor de Orthodoxe geloofsgemeenschappen.

Deze bittere kerkgeschiedenis had uiteraard pijnlijke gevolgen voor de lokale situaties. In 2001 sloten de Orthodoxe Kerk en de Grieks-katholieke Kerk onder leiding van het Slowaakse ministerie van cultuur echter een akkoord van verzoening. Velen hoopten dat het als voorbeeld kon dienen om dit slepende conflict over eigendommen ook in andere Oost-Europese landen op te lossen. De overeenkomst was een Slowaakse en geen Oost-Europese. Het optimisme hier en elders kwam niet uit. Als de Orthodoxe aartsbisschop Krystof van Praag in november 2004 Brussel bezoekt, refereert hij aan de nog steeds gespannen relatie met de Grieks-katholieke Kerk in Oost-Slowakije. Met overheidsgeld bouwde de Orthodoxe Kerk de laatste jaren nieuwe kerken.

Theologie

Aan de theologische faculteit van de Orthodoxe Kerk van Slowakije, gevestigd in Prešov, in

Kerken in Slowakije

Zowel het aantal christenen als het aantal atheïsten is sinds de onafhankelijkheid in 1993 toegenomen. De republiek Slowakije is 1,25 maal zo groot als Nederland en heeft 5,3 miljoen inwoners. Religieus en cultureel is het een pluriform land met een grote katholieke meerderheid.

Rooms-katholiek: 68,9%. Protestant: 10% (dit is het hoogste percentage protestanten in een Slavisch land), waarvan 7% lutheranen en 2% calvinistisch (calvinist zijn voornamelijk Hongaren, die leven in het zuiden en zuid-oosten van Slowakije). Grieks-katholiek: 4%. Orthodox: 1% (51.000 leden). De meeste Orthodoxen zijn etnische Ruthenen of Oekraïense immigranten. In Slowakije wonen de Orthodoxe christenen vooral in het oosten van het land op de grens van de Europese Unie. Etnische minderheden: Hongaren (11%), zigeuners (10%), Tsjechen, Ruthenen, Oekraïners, Duitsers en Polen.

Het bureau van de Nationale Raad van Kerken (www.ecav.sk) is gevestigd in Bratislava. De Raad heeft elf leden. Sinds zijn oprichting in 1993 is de Orthodoxe Kerk lid. De Latijns-katholieke en Grieks-katholieke Kerken zijn geen lid van de Raad, maar waarnemer.

het oosten van het land, studeren momenteel 95 voltijdse en 86 deeltijdse studenten. De systematische theoloog prof. Milan Gerka wijst op de diverse internationale bilaterale dialogen tussen de Orthodoxie en andere tradities.

Om de receptie van oecumenische consensusteksten naar het grondvlak te bevorderen pleit hij voor een aanpak waarbij een onderwerp op drie niveaus tegelijk wordt besproken: internationaal, nationaal en lokaal. De katholici- teit van de kerk is volgens hem het meest dringende thema, omdat een consensus daarover de weg naar eenheid kan vrijmaken.

Als hij hoort dat sommige Orthodoxe priesters in Tsjechië christenen die Orthodox willen worden herdopen, maakt hij duidelijk dat zoiets niet bij zijn traditie hoort. De praktijk is dat de doop van andere kerken gewoon erkend wordt.

Orthodoxen in Košice

De lokale oecumene is het verst ontwikkeld in Košice, de hoofdstad van Oost-Slowakije. De stad kent al sinds 1994 een erg actieve oecumenische associatie van acht kerken, waaronder de Rooms-

katholieke en Grieks-katholieke Kerken. De joodse gemeenschap is waarnemer.

Het secretariaat van het oecumenische verband is gevestigd in het katholieke priesterseminarie. Dit is gelegen aan het prachtige lange centrale marktplein, waar schuin aan de overkant een Orthodoxe kerk staat. Die kerk, een grote zaal met tafels, stoelen en een podium, deelt de ingang met een fast food-restaurant. Het Orthodoxe kruis aan de voorgevel valt bijna weg tegen het grote reclamebord voor pizza's en Coca Cola dat daar ook hangt.

Priester Ladislav Királ doet met zijn Orthodoxe parochie vanaf het begin mee met de associatie. Maar hij beaamt dat veel Orthodoxe priesters tegen dit initiatief zijn. In de associatie is afgesproken dat er niet gesproken wordt over onderwerpen waarmee andere kerken het oneens zijn. Zelf zou Királ graag eens praten over Maria, maar hij weet dat dit thema gevoelig ligt bij de calvinistische partner. Over het samen bidden met andere christenen uit hij zich zo: als je het wilt, dan zoek je naar manieren om het te doen en als je ertegen bent dan zoek je daarvoor ook een reden.

Ladislav Királ voelt zich door zijn collega's in de oecumenische associatie als een gelijke behandeld. De goede band tussen de diverse voorgangers van de associatie beschouwt hij als een voorbeeld voor de verschillende geloofsgemeenschappen in de stad om nauwer samen te werken.

Hij voelt zich gesteund door zijn bisschop, Ján van Michalovce. Deze staat open voor het werk van de oecumenische associatie met zijn talrijke activiteiten, waaronder gebedsdiensten, dankdiensten voor de oogst, goede vrijdagtochten, joodse onderwerpen en culturele manifestaties.

De geschiedenis van de stad biedt aanknopingspunten voor dit oecumenische elan: eeuwenlang hebben diverse culturen er samengeleefd. Opvallend in Košice is dat de lokale overheid tal van interkerkelijke initiatieven stimuleert en ondersteunt. Voor de relaties met de kerken is door de overheid een speciaal overlegorgaan in het leven geroepen. De burgerlijke autoriteiten informeren de kerken over het stedelijk beleid waarbij reacties en voorstellen van de kerken welkom zijn.

Ook op nationaal vlak treft men die houding in Slowakije aan. De regering hecht veel waarde aan de rol die kerken kunnen spelen met het oog op het cultureel-maatschappelijk welzijn.

Het wordt positief gewaardeerd, maar roept ook kritische geluiden op: zowel binnen als buiten de kerken wijzen critici op het gevaar van vermenging van de belangen van kerk en staat.

Huub Vogelaar

ORTHODOX CONGRES BELGIË

Van 28 tot 31 oktober waren meer dan 600 orthodoxen van West-Europa bijeen te Blankenberge (België) voor het een groot Orthodox Congres om er zich te bezinnen over het thema "Zie, Ik maak alles nieuw". Dit XIIe Congres werd georganiseerd door de Orthodoxe Fraterniteit van West-Europa. Deze grote interorthodoxe bijeenkomsten worden sinds 1971 elke drie jaar gehouden en brengen orthodoxen van de meest diverse afkomst en jurisdicties bij elkaar. De deelnemers kwamen vooral uit Frankrijk, België, Nederland, Groot-Brittannië, Zwitserland, Spanje, Portugal, Griekenland en Duitsland.

GROEIEND AANTAL ORTHODOXEN EU

Als de geplande uitbreidingen van de Europese Unie worden voortgezet en zich ook andere Oost-Europese landen bij de EU aansluiten, zal het aantal Orthodoxe EU-burgers stijgen. Nu zijn 10 miljoen EU-burgers Orthodox. Als Roemenië en Bulgarije EU-lid worden, wordt dat 40 miljoen.

Waarnemers voorspellen dat die Orthodoxe toename zijn invloed zal hebben op de Europese politiek. De politieke wetenschapper professor Ni-

kolai N. Petro schrijft dat het katholiek-protestantse Westen zich op een Orthodoxe eeuw moet instellen, waarbij het er rekening mee moet houden dat die Orthodoxie 'antimodern' en 'antiwesters' is. (*RKNieuws.net*)

HERVATTING ORTHODOX- KATHOLIEKE DIALOOG

De theologische dialoog tussen het Vaticaan en de Orthodoxe Kerken, die enkele jaren werd opgeschort, wordt in december hervat met een vergadering in Rome van de "gemengde internationale commissie voor de theologische dialoog tussen de Katholieke Kerk en de Orthodoxe Kerk". Dat heeft kardinaal Walter Kasper, hoofd van de pauselijke raad voor de hereniging van de christenen, in Rome aangekondigd. De vergadering van december moet de plenaire bijeenkomst van deze commissie, die in 2006 in Servië gepland is, voorbereiden.

De laatste bijeenkomst van de commissie dateert van juli 2000. (*RKNieuws.net*)

HAUSSE KERKGEBOUWEN ROEMENIË

Uit onderzoek blijkt dat de afgelopen vier jaar in Roemenië jaarlijks 120 oosters-orthodoxe ker-

ken zijn gebouwd. Dit komt neer op één kerk elke drie dagen. (*RKNieuws.net*)

"CHRISTENEN MOETEN SAMEN PASEN VIEREN"

De Syrisch-orthodoxe aartsbisschop van Aleppo (Syrië), Mor Gregorios Yohanna Ibrahim, heeft in een voordracht aangedrongen op een gemeenschappelijke paasdatum voor christenen uit Oost en West. "Het gescheiden vieren van Pasen herinnert ons eraan dat we nog steeds niet herenigd zijn," aldus de aartsbisschop, die ook pleitte voor de invoering van een gemeenschappelijke dag waarop de martelaren herdacht worden. (*Nieuwsbrief Kerknet Vlaanderen*)

BISSCHOPPEN- SYNODE ROME

Twaalf 'broederlijke delegaties' van Orthodoxe en protestantse denominaties hebben deelgenomen aan de besprekingen over de Eucharistie tijdens de bisschoppensynode in Rome. De gedelegeerden van deze denominaties hadden geen stemrecht, maar konden wel deelnemen aan de debatten. De twaalf delegaties zijn een verdubbeling van het aantal tijdens de vorige synode in 2001. Gregorius III, patriarch van de met Rome geünieerde

Melkitische Kerk lanceerde tijdens de synode een oproep tot meer dialoog met de oosters-katholieke Kerken. Hij richtte een klacht tot de Romeinse Curie die de dialoog aangaat met protestanten, gereformeerden, orthodoxen en anderen: "Bij ons wordt de indruk gewekt dat er slechts weinig interesse bestaat voor de dialoog met ons. Als katholieken zijn we volledig in gemeenschap in Rome, maar anderzijds hebben we ook onze eigen visie."

(*RKNieuws.net, Nieuwsbrief Kerknet Vlaanderen*)

RUSSISCH KOOKBOEK

Bij Uitgeverij Dubois is verschenen Prijatnogo appetita! - smakelijke citaten uit de Russische literatuur. Meer dan een kookboek alleen. De recepten zijn vergezeld van citaten over eten en drinken uit verhalen van beroemde en minder bekende schrijvers. Het kookboek beschrijft daarnaast kort de oorsprong van de Russische keuken en de Russische literatuur en het bevat beknopte biografieën van schrijvers als Gogol, Leskov en Tsjechov.

Op www.uitgeverijdubois.nl kan een 'voorproefje' worden gedownload. Prijs van het boek: € 24,95.

Katholieke Oosterse Liturgievieringen December 2005 januari 2006

Amsterdam

Occohofje, Nieuwe Keizersgracht 94

Delft

Oude Delft 18

's-Gravenhage

Raamweg 42, 2596 HN

Eindhoven

Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem

Janstraat 41

's-Hertogenbosch

Catharinakerk, Kruisbroederhof 4,
tel.: 073-6148508

Maastricht

Kapel Zorgcentrum Amby
Achter de Hoven 25, 6225 EK

Nijmegen (BG)

Dobbelmannweg 3, tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)

Titus Brandsma-gedachteniskerk (voor-
malige Jozefkerk), Stijn Buijsstraat

Rotterdam

Kerk van de Missionarissen van het H.
Hart, Karel Doormanstraat 337
3012 GH Rotterdam

Tilburg

Klooster MSC, Bredaseweg 204,
tel. 013-4672994

Utrecht (BG)

Kapel Gezondheidscentrum Lombok,
Ingang Jan Pieterszoon Coenstraat 30

Amsterdam: (Byzantijnse Gemeenschap)

Zondag 11 december, 10 u: Dienst van de Typika.
Maandag 26 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Delden: (BG)

Zondag 22 januari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie in
H. Blasiuskerk, Langestraat 76.

Delft: (BG)

Zondag 11 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 8 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Eindhoven: (BG)

Zondag 4 december, 11 u: Goddelijke Liturgie.
Maandag 26 december, 11 u: Goddelijke Liturgie.

's-Gravenhage: (BG)

Zaterdag 17 december, 9.30 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 24 december, 19 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 1 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Deze liturgie is onder voorbehoud; te informeren
tel. 070-3277435.

Zondag 14 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 21 januari, 19 u: Vesper.
Zondag 22 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Voor overige informatie over Byzantijnse
Gemeenschappen: Landelijke secretariaat, tel. 070-
3000993, of website: www.pokrof.nl

Haarlem: (BG)

Zaterdag 7 januari, 19.30 u: Vesper en Goddelijke
Liturgie.

's-Hertogenbosch: (Johannes van Damascusgemeenschap)

Iedere zondag 10.15 uur: Goddelijke Liturgie; soms
bij afwezigheid van een priester Metten i.p.v.
Goddelijke Liturgie.
Bijzondere vieringen:

Zondag 4 december, Zevenentwintigste zondag na
Pinksteren, patroonsfeest van St. Johannes van
Damascus, 10.15 u: Icoonwijding, gevolgd door de
Goddelijke Liturgie. Na liturgie gezellig samenzijn.
Zondag 11 december, Zondag van de Voorouders
des Heren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie, gezongen
door het Solistenkoor van Sint Petersburg, dat om
14.30 u het jaarlijkse Kerstconcert verzorgt
(informatie: mevr. W. Timmermans 06-53622939).
Zondag 18 december, Zondag van de Heiligen van
het oude Verbond, 10.15 u: Mettendienst.
Zaterdag 24 december, Geboorte van Onze Heer
Jezus Christus, 23.30 u: Kerstnachtviering met
Goddelijke Liturgie van Basilius. Na liturgie gezellig
samenzijn.

NB Overdag op zondag 25 december (Eerste
Kerstdag) en op maandag 26 december, Tweede
Kerstdag, is er géén Liturgie.
Zondag 1 januari 2006, Besnijdenis van Onze Heer
Jezus Christus; Basilius de Grote, aartsbisschop
van Caesarea in Cappadocië, 11 u: Eucharistievie-
ring met de parochiegemeenschap van de Sint
Cathrien, met elementen uit de Byzantijnse litur-
gie. Gevolgd door de zegening van de Basiliuskoek.
Zondag 8 januari. Het feest van de Verschijning des
Heren wordt gevierd, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

gevolgd door de Grote Waterwijding.

Zondag 15 januari, Twaalfde Zondag van Lukas,
Vijfendertigste Zondag na Pinksteren, 10.15 u:
Mettendienst.

Voor informatie over de diensten: www.byzantijnsekapel.nl of mevr. Myrjam Corsten, tel. 073-
6148508.

Kortenhoeft: (Utrechts Byzantijns Koor)

Zondag 29 januari, 10.45 u: Goddelijke Liturgie in
Parochie H. Antonius van Padua, Kerklaan 24.

Maastricht: (BG)

Zondag 25 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 15 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Nijmegen: (BG)

Zaterdag 24 december, 19 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 21 januari, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Nijmegen: (Nijmeegs Byzantijns Koor)

Zaterdag 10 december, Feest Voorouders van de
Heer, 19 u: Johannes Chrysostomusliturgie.
Zaterdag 17 december, 19 u: Vesperviering voor
Kerstmis.
Zaterdag 14 januari, 19 u: Johannes
Chrysostomusliturgie.
Voor informatie over Nijmeegs Byzantijns Koor:
www.cs.ru.nl/~kees/nbk/

Roosendaal: (BG)

Zondag 29 januari, 15 u: Dienst van de Typika in
O.L.Vrouweparochie, Kade 23.

Rotterdam: (BG)

Zondag 4 december, 11.15 u: Goddelijke Liturgie.

Tilburg: (Tilburgs Byzantijns Koor)

Zondag 11 december, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Tevens iconenwijding; bezoekers kunnen iconen
meenemen, die tijdens dienst worden gewijd.
Zondag 8 januari, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Voor actuele informatie: www.tilburgsbyzantijns-koor.nl

Utrecht: (BG)

Zondag 18 december, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.
Maandag 26 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Vrijdag 6 januari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 15 januari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

POKROF

Is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene
athanasius en wilibrord

